

vender op og ned på, hvordan demokratiet fungerer i dag” (p. 154). Derefter gennemgås med en vis kritik den nye kommunitaristiske ideologi ved nogle af dens talsmænd, Etzioni, Lerner og Taylor, og det konkluderes - fornuftigt, men i strid med synspunktet i kapitel 7 - at det politiske fællesskab ikke drejer sig om politikens mål, men om politikens midler (p. 157).

Der er ingen tvivl om, at bogen er skrevet ud fra en oprigtig bekymring for demokratiet og en engageret tilslutning for en demokratiopfattelse, som blandt andet Hal Koch og Habermas står for: demokratiet som en forsat samtale, der skal føre til fornuftige beslutninger. Men spørgsmålet er, om han ikke gør sagen en bjørnetjeneste ved kombinationen af bedrevidende og abstrakte påstande og vage forslag, der næppe kan tjene som vejledning for søgende sjæle. Det er i hvert fald hverken bevist eller blot sandsynliggjort, at danskerne har opgivet demokratiet, som det hævdes i bogens undertitel. Der kan i bedste (eller værste) fald være tale om, at en bestemt opfattelse af, hvad demokratiet burde være, muligvis er ved at få - eller en gang i fremtiden kan få - svært ved at finde bred accept og tilslutning. Et andet spørgsmål i den forbindelse er for øvrigt, om det nogensinde har haft det. Men det berettiger langt fra, at man kan frakende den eksisterende styreform værdi og ligefrem antyde, at hvis den ikke ændres i den af forfatteren ønskede retning, kan en totalitær styreform være lige så god. Selv om der er tale om en debatbog, må der være grænser for, hvor løsagtigt man kan tillade sig at argumentere.

Palle Svensson
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Per Boje, *Ledere, ledelse og organisation 1870-1972. Dansk Industri efter 1870*, Bind 5, Odense: Odense Universitetsforlag, 1997, 299 s., kr. 268,00 i løssalg, kr. 198,00 i abonnement.

Nærværende bog tager ikke sit udgangspunkt i teorier om virksomhedsledelse og ej heller i organisationsteori; for den sags skyld tager den heller ikke sit udgangspunkt i psykologiske teorier for at forstå og forklare lederne af dansk industris større virksomheder. Bogen lægger - som titlen signalerer - et historisk perspektiv på aspekter af dansk industris udvikling siden 1870, og den kan næppe ydes fuld retfærdighed uden at blive læst under hensyntagen til den emneopdeling og arbejdsdeling, der er foretaget i det mangeårige projekt *Industriens vækst og vilkår. Dansk industris historie efter 1870* finansieret af Carlsbergfondet og Statens Humanistiske Forskningsråd.

Man kan ikke hævde, at opgaven for bogens forfatter har været let. For det første har den skullet behandle et større antal relevante temaer i dansk industris udvikling over en meget lang periode. Det har uden tvivl sat en grænse for, hvor dybtgående og forklarende fremstillingen kunne blive. For det andet har temaerne ikke skullet behandles på grundlag af (en diskussion af) centrale teorier om industriel udvikling, management, organisation, arbejdsmarkedsforhold osv., men med udgangspunkt i konkrete forhold i industrien, der sammenhængende kunne behandles over hele perioden. Denne bredde i fremstillingen har gjort den afhængig af, hvor godt de enkelte temaer var belyst på forskellige tidspunkter i perioden. Og for det tredje har fremstillingen i sin empiriske fundering ikke kunnet undgå at trække meget på de større danske virksomheder og disses stiftere,

vender op og ned på, hvordan demokratiet fungerer i dag” (p. 154). Derefter gennemgås med en vis kritik den nye kommunitaristiske ideologi ved nogle af dens talsmænd, Etzioni, Lerner og Taylor, og det konkluderes - fornuftigt, men i strid med synspunktet i kapitel 7 - at det politiske fællesskab ikke drejer sig om politikens mål, men om politikens midler (p. 157).

Der er ingen tvivl om, at bogen er skrevet ud fra en oprigtig bekymring for demokratiet og en engageret tilslutning for en demokratiopfattelse, som blandt andet Hal Koch og Habermas står for: demokratiet som en forsat samtale, der skal føre til fornuftige beslutninger. Men spørgsmålet er, om han ikke gør sagen en bjørnetjeneste ved kombinationen af bedrevidende og abstrakte påstande og vage forslag, der næppe kan tjene som vejledning for søgende sjæle. Det er i hvert fald hverken bevist eller blot sandsynliggjort, at danskerne har opgivet demokratiet, som det hævdes i bogens undertitel. Der kan i bedste (eller værste) fald være tale om, at en bestemt opfattelse af, hvad demokratiet burde være, muligvis er ved at få - eller en gang i fremtiden kan få - svært ved at finde bred accept og tilslutning. Et andet spørgsmål i den forbindelse er for øvrigt, om det nogensinde har haft det. Men det berettiger langt fra, at man kan frakende den eksisterende styreform værdi og ligefrem antyde, at hvis den ikke ændres i den af forfatteren ønskede retning, kan en totalitær styreform være lige så god. Selv om der er tale om en debatbog, må der være grænser for, hvor løsagtigt man kan tillade sig at argumentere.

Palle Svensson
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Per Boje, *Ledere, ledelse og organisation 1870-1972. Dansk Industri efter 1870*, Bind 5, Odense: Odense Universitetsforlag, 1997, 299 s., kr. 268,00 i løssalg, kr. 198,00 i abonnement.

Nærværende bog tager ikke sit udgangspunkt i teorier om virksomhedsledelse og ej heller i organisationsteori; for den sags skyld tager den heller ikke sit udgangspunkt i psykologiske teorier for at forstå og forklare lederne af dansk industris større virksomheder. Bogen lægger - som titlen signalerer - et historisk perspektiv på aspekter af dansk industris udvikling siden 1870, og den kan næppe ydes fuld retfærdighed uden at blive læst under hensyntagen til den emneopdeling og arbejdsdeling, der er foretaget i det mangeårige projekt *Industriens vækst og vilkår. Dansk industris historie efter 1870* finansieret af Carlsbergfondet og Statens Humanistiske Forskningsråd.

Man kan ikke hævde, at opgaven for bogens forfatter har været let. For det første har den skullet behandle et større antal relevante temaer i dansk industris udvikling over en meget lang periode. Det har uden tvivl sat en grænse for, hvor dybtgående og forklarende fremstillingen kunne blive. For det andet har temaerne ikke skullet behandles på grundlag af (en diskussion af) centrale teorier om industriel udvikling, management, organisation, arbejdsmarkedsforhold osv., men med udgangspunkt i konkrete forhold i industrien, der sammenhængende kunne behandles over hele perioden. Denne bredde i fremstillingen har gjort den afhængig af, hvor godt de enkelte temaer var belyst på forskellige tidspunkter i perioden. Og for det tredje har fremstillingen i sin empiriske fundering ikke kunnet undgå at trække meget på de større danske virksomheder og disses stiftere,

ejere og ledere. Fremstillingen har derfor hele tiden skullet balancere, så den ikke endte som en af de referatstile over kendte danske handels- og industrifolk, der var på mode under anmelderens skolegang.

Bogen må vurderes som vellykket i den forstand, at den formår at tage udgangspunkt i nogle overordnede emner og spørgsmål og belyse dem konkret over den meget lange tidsperiode. Helt overordnet behandler bogen fire temaer, nemlig vilkårene for dannelse af selskaber, de institutionelle rammers betydning for industrivirksomheders udviklingsmuligheder, ændringer med hensyn til uddannelse og social baggrund - med afsæt i familiefirmaet, og endelig iværksætterens betydning. Disse temaer behandles empirisk via en opdeling i undertemaer, og herunder beskrives forholdenes udvikling over tid, og læseren får på den måde indblik i mange sider af dansk industris udvikling.

Over en så lang periode er der naturligvis sket betydelige ændringer. Det personligt ejede firma var altdominerende omkring 1870, mens aktieselskabet havde den position 100 år senere. Sammenhængende hermed er der udviklet et øget antal industrielle storvirksomheder, hvoraf nogle udviklede sig til koncerner med aktiviteter i mange lande. Industriledernes uddannelse udviklede sig markant i retning af længerevarende formaliserede uddannelser, herunder ikke mindst tekniske uddannelser. Endelig ændrede organisationsformer og ledelsesredskaber sig betydeligt. Men under disse ændringer var der en kontinuitet og stabilitet, hvad angår blandt andet ejerforhold og ledelsesprincipper eller snarere ledelsesret.

Bogens styrke - dens bredde og indblik i mange aspekter af industriledelse og industrilederes gøren og laden - er samtidig dens svaghed. Fravalget af teoretiske udgangspunkter kombineret med den

lange tidsperiode gør ind i mellem fremstillingen af de mange spørgsmål ikke bare beskrivende, men også opremsende. Hertil tjener også emnet industriledere. Da der hverken er tale om biografier eller analyse af egentlige kernepunkter i den danske industrielle udvikling, må fremstillingen nødvendigvis bygges op om snart den ene, snart den anden industrileder - eller virksomhed, og så videre. Derved bliver fremstillingen i sekvenser noget overfladisk, fordi de nødvendige brede penselstrøg for sjældent kombineres med egentlig dybtgående analyse. Det er der ikke søgt rådet bod på ved systematisk at sammenligne med andre lande, og det havde måske heller ikke været muligt inden for den valgte ramme for fremstillingen.

Det er altid taknemmeligt, men ofte unfair, at anmelde en bog ud fra, hvad den kunne have indeholdt. Alligevel er det rimeligt at stille spørgsmål ved valget af tidsperiodens afslutning, 1972. Det er selvfølgelig led i det samlede projekts afgrænsning og er derfor ikke valgt individuelt for denne bog. Jeg er ikke sikker på, at Danmarks tilslutning til EF markerer en naturlig grænse for at behandle spørgsmål om industriens ledelse, ledere og organisation; men hvis den gør, ville det være interessant at se disse forhold belyst under nye markedspolitiske vilkår. I så fald kunne skellet være sat ved beslutningen om det indre marked, som også kunne antages at påvirke industriens vilkår på en række områder. Efterhånden som projektets udgivelser bevæger sig væk fra den valgte periode, bliver dennes afslutning mindre indlysende.

Det skal afsluttende nævnes, at bogen indeholder en nyttig litteraturgennemgang til de enkelte temaer, uddybende noter samt en god litteraturliste. Den har ikke et emneregister, men derimod firma- og personregistre, der giver en god indgang

til at søge nærmere oplysninger om betydende industriledere og de største danske industrifirmaer.

Niels Chr. Sidenius
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Tor Bjørklund, *Om folkeafstemninger. Norge og Norden 1905-1994*, Oslo: Universitetsforlaget, 1997, 232 s.

I Norge er der gennemført seks folkeafstemninger, medens der i Danmark er gennemført 17 folkeafstemninger, seks i Island, fem i Sverige og to i Finland. Til gengæld blev de første folkeafstemninger i Norden afholdt i Norge, nemlig to afstemninger i 1905 om henholdsvis opløsning af unionen med Sverige og om monarki eller republik. Der er heller ikke megen tvivl om, at de norske folkeafstemninger er de bedst gennemforskede i Norden. Det er derfor ikke uden grund, at det er rimeligt at skrive en bog, som tager udgangspunkt i Norge for at foretage sammenligninger med de andre nordiske lande.

Bogens forfatter er ansat på Institut for Samfundsvidenskab ved universitetet i Oslo og har tidligere beskæftiget sig indgående med den norske EF-modstand, og det præger også denne bog, hvor de to norske folkeafstemninger i 1972 og 1994, der afviste norsk medlemskab af EF/EU, analyseres grundigt og sættes i relation til de øvrige fire norske folkeafstemninger.

Bogen er opdelt i seks kapitler.

I det første kapitel gennemgås idegrundlaget og de forskellige former for folkeafstemninger. De grundlæggende begreber, som vi herhjemme kender fra Alf Ross, præsenteres, der redegøres for gængse argumenter for og imod folkeafstemninger, og det diskuteres, om de nor-

ske folkeafstemninger, der formelt er frivillige og rådgivende - folkeafstemninger nævnes ikke i den norske grundlov - reelt er politisk bindende. Denne problemstilling er specielt interessant i Norge, hvor EU-modstandere i Stortinget forbeholdt sig retten til at stemme mod norsk medlemskab, selv om der havde været flertal ved folkeafstemningen. Dette havde reel betydning, fordi norsk medlemskab ville kræve kvalificeret flertal i Stortinget.

Denne problemstilling danner et velegnet udgangspunkt for kapitel 2, der handler om skiftende konjunkturer for folkeafstemninger. Bjørklund viser her, hvordan kravet om folkeafstemninger hverken kommer konsekvent fra venstre- eller højresiden i nordisk politik, hvordan det ikke altid er et våben, som oppositionen bruger mod regeringen, og hvordan den principielle holdning til direkte overfor repræsentativt demokrati ofte bestemmes af partiernes konkrete standpunkt til den sag, der dominerer den politiske dagsorden.

I kapitel 3 gennemgås folkeafstemningerne i de fem nordiske lande, og der gøres forståeligt nok mest ud af de seks norske folkeafstemninger (16 ud af 38 sider): De to afstemninger i 1905 om unionen med Sverige og valget af den danske prins Carl som Norges konge, de to afstemninger i 1919 og 1926, som henholdsvis indførte og ophævede forbud mod salg af spiritus, og de to afstemninger om norsk medlemskab af EF/EU i 1972 og 1994. Ud over en række konkrete oplysninger om folkeafstemningerne i de nordiske lande er dette kapitel mest interessant ved forsøget på at tolke specielt de norske afstemninger ud fra tre funktioner som folkeafstemninger tillægges, nemlig som mindretalsvåben, som mæglingsinstrument og som lynafleder.

Kapitel 4 og 5 handler hovedsageligt om de norske folkeafstemninger, og der